

Годованюк А. Й., к.ю.н., доцент
кафедри аграрного, земельного
та екологічного права НУ «ОЮА»

Проблеми забруднення атмосферного повітря та можливі шляхи їх вирішення на місцевому рівні

Дана стаття присвячена дослідженню сутності та змісту проблемних питань забруднення атмосферного повітря. Зроблено акцент на окремих причинах та закономірностях забруднення атмосферного повітря. Розкрито основні аспекти правового регулювання даного питання. Доведено необхідність удосконалення законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища та запропоновано можливі шляхи вирішення окреслених проблем на місцевому рівні.

Ключові слова: атмосферне повітря, охорона навколишнього природного середовища, нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, моніторинг і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Данная статья посвящена исследованию сущности и содержания проблемных вопросов загрязнения атмосферного воздуха. Сделан акцент на отдельных причинах и закономерностях загрязнения атмосферного воздуха. Раскрыты основные аспекты правового регулирования данного вопроса. Доказана необходимость совершенствования законодательства в сфере охраны окружающей природной среды и предложены возможные пути решения указанных проблем на местном уровне.

Ключевые слова: атмосферный воздух, охрана окружающей природной среды, нормативы экологической безопасности атмосферного воздуха, мониторинг и контроль в сфере охраны окружающей природной среды.

This article is devoted to the study of the essence and content of problematic issues of air pollution. Emphasis is placed on individual causes and patterns of air pollution. Covered the main aspects of the legal regulation of this issue. The necessity of improvement of legislation in the field of environmental protection and the possible ways of solving these problems at the local level was proven.

Key words: air, protection of the environment, standards of environmental safety of air monitoring and control in the field of environmental protection.

Протягом тисячоліть здійснюється антропогенний вплив на навколишнє природне середовище, проте не завжди забезпечується відновлення природної рівноваги. У зв'язку зі збільшенням кількості викидів в результаті інтенсивної індустріалізації та урбанізації, екологічні системи втрачають здатність до самоочищення та відновлення. Виникає проблема забруднення навколишнього середовища, котра набуває глобального масштабу. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання забруднення атмосферного повітря, зокрема в результаті шкідливих викидів автотранспортних засобів, функціонування підприємств тощо.

Окремі аспекти даної проблематики були предметом дослідження таких вчених, як Батлук В. А., Баришнікова О.Є., Бондаренко В.Д., Глухов В.В., Думнов А.Д., Запольський А.К., Коржаневська Є.І., Крамская Г.І., Линюк О.Є., Сахаєв В.Г. та інших.

Сучасні тенденції демографічного, соціально-економічного розвитку суспільства, значні досягнення науково-технічної революції, стан використання природних ресурсів мають й іншу сторону, що видається зовсім невтішною, оскільки призводять до руйнівних наслідків, спричиняючи забруднення навколишнього природного середовища.

Як слушно зауважує Баришнікова О.Є., існуючі тенденції визначають об'єктивну

необхідність у розробці й реалізації економічної стратегії, спрямованої на удосконалення системи природокористування та зниження негативних наслідків антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище та його компоненти. Реалізації зазначеної мети повинні сприяти всебічне вивчення та комплексний аналіз факторів і наслідків забруднення довкілля, які забезпечують отримання повного обсягу інформації про його стан [16].

Стаття 50 Конституції України проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [1, 141]. Так, з метою створення надійних гарантій для реалізації цього конституційного права, реалізують свої функції у сфері охорони навколишнього природного середовища як державні органи, так і органи місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» управління в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцевому рівні покликані здійснювати місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад відповідно до законодавства України [3].

Екологічна ситуація міста Одеси обумовлена тим, що вона є водночас і містом-курортом, і крупним промисловим центром, і транспортною розв'язкою: автомобільною, залізничною та морською. Зважаючи на це, важко визначити критерії оцінки екологічного стану. Так, для промислового міста — це буде цілком задовільний стан, однак для міста-курорту — необхідно знижувати антропогенне навантаження за рахунок зменшення викидів підприємств й, перш за все, автомобільного транспорту, який складає близько 80% від загальної кількості викидів.

Вагомими у цьому сенсі є положення Директиви Парламенту та Ради Європи 94/12/ЄС, яка стосується заходів, що уживаються для запобігання забрудненню повітря вихлопами автотранспортних засобів. Беручи до уваги тривожний рівень забруднень, викликаних викидами автотранспортних засобів, та їх роль в утворенні газів, які створюють ефект теплиці, виникає необхідність зменшення викидів, зокрема, виділення CO₂. Урахування цього є необхідним при проектуванні двигунів і автотранспортних засобів, а також в підвищенні якості пального. Держави у свою чергу повинні податковими стимулами заохочувати запровадження автотранспортних засобів, які б відповідали таким вимогам. Так, сучасний підхід, спрямований на скорочення викидів вихлопних газів, повинен стати одним із елементів на цій стадії розгляду даної проблеми, як частина «багатогранного» методу, який включає засоби зменшення забруднення повітря транспортними засобами [7].

Основна частина забруднюючих речовин відноситься до викидів транспортних засобів. Інтенсивність забруднення атмосфери автомобільним транспортом зростає через збільшення кількості приватного автотранспорту.

Значне збільшення автомобільного парку, його старіння, збільшення інтенсивності потоку на дорогах стали причиною збільшення рівня забруднення атмосферного повітря викидами автотранспорту. Результати контролю свідчать, що близько 30 % автомобілів експлуатуються з перевищенням токсичних речовин у відпрацьованих газах.

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» виконавчі органи міських рад здійснюють державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища. Державному контролю підлягають використання і охорона атмосферного повітря.

Згідно зі ст. 56 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»,

підприємства, установи, організації, які здійснюють експлуатацію та обслуговування автомобілів зобов'язані розробляти і здійснювати комплекс заходів щодо зниження токсичності та знешкодження шкідливих речовин, які містяться у відпрацьованих газах та інші заходи, спрямовані на запобігання та зменшення забруднюючих речовин.

Згідно зі ст. 6 вищезазначеного Закону, для оцінки стану забруднення атмосферного повітря встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря та нормативи гранично допустимих викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин.

Для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря. Відповідно до ст. 13 вищевказаного Закону органи місцевого самоврядування зобов'язані вживати необхідних заходів для запобігання та недопущення перевищення встановлених санітарними нормами рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на середовище життєдіяльності людини.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» з метою запобігання та зменшення забруднення атмосферного повітря транспортними та іншими пересувними здійснюються:

- переведення транспортних та інших пересувних засобів і установок на менш токсичні види палива;
- виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста транспортних підприємств, вантажного транзитного автомобільного транспорту;
- обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших транспортних засобів і установок у сельбищні, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку і туризму;
- поліпшення стану утримання транспортних шляхів і вуличного покриття;
- удосконалення технологій транспортування і зберігання палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях;
- впровадження та вдосконалення діяльності контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних та інших пересувних засобів і установок [4].

Згідно зі ст. 27 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» контроль у сфері охорони атмосферного повітря здійснюється також органами місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про дорожній рух» не допускається експлуатація автотранспортних засобів, у викидах яких вміст забруднюючих речовин перевищує встановлені нормативи. Керівники транспортних організацій, власники автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та транспортних засобів, несуть персональну відповідальність за дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин і гранично допустимих рівнів фізичних впливів на навколишнє природне середовище, встановлених для відповідного типу транспорту [5].

Згідно з п.7 Державних санітарних правил охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами), затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.07.97 р. № 201, встановлені санітарні вимоги щодо охорони атмосферного повітря населених місць від забруднення викидами транспортних засобів з двигунами внутрішнього згоряння [10].

Обсяги та хімічний склад вихлопних газів автомобілів та інших транспортних

засобів, у яких використовуються двигуни внутрішнього згоряння, повинні відповідати вимогам державних стандартів.

Так, до внесення змін до ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виконавчий комітет міської ради мав право наділити певних посадових осіб виконавчих органів міської ради повноваженнями на складання протоколів про адміністративні правопорушення, передбачених ст.ст. 80, 81 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі –КУпАП) [2].

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» від 16.10.2012р. № 5456 -VI виконавчі органи місцевих рад були позбавлені права складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені вищевказаними статтями [6].

Однак, згідно зі ст. 222 КУпАП, органи внутрішніх справ (міліція) розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 80, 81 (в частині перевищення нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах транспортних засобів). Організація контролю за дотриманням законів, інших нормативних актів, з питань безпеки дорожнього руху та охорони навколишнього середовища від шкідливого впливу автотранспортних засобів покладена на Державтоінспекцію відповідно до Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.1997р. N341.

Так, у ст. 255 КУпАП у п. 2 цифри «149-154» замінено цифрами «149-152, 154», а слова і цифри «статті 78-84» виключені. Згідно зі ст. 222 КУпАП органи внутрішніх справ (міліція) розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.ст. 80, 81 КУпАП.

Таким чином, моніторинг і контроль з подальшим застосуванням передбачених санкцій може бути реалізований шляхом спільної діяльності виконавчих органів міських рад з органами внутрішніх справ (міліції); а також діяльності виконавчих органів міських рад щодо здійснення перевірок на підставі відповідного рішення виконавчого комітету ради з подальшою передачею актів перевірки до органів внутрішніх справ для розгляду, належного реагування та застосування санкцій.

У зв'язку з вищевикладеним, здійснення державного контролю виконавчими органами міської ради у сфері охорони навколишнього природного середовища (зокрема щодо експлуатації транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 80) , експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 81) є неможливим у зв'язку з відсутністю завершеного механізму такого контролю на законодавчому рівні. Таким чином, з метою здійснення моніторингу та контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема атмосферного повітря, доцільним буде внесення змін до Закону від 16.10.2012 р. № 5456-VI та надання повноважень виконавчим органам міських рад на складання протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 80, 81 КУпАП, якими вони були наділені до прийняття вищевказаного закону.

Крім того, проблема забруднення атмосферного повітря зумовлюється також функціонуванням на території міста Одеси великої кількості підприємств. Так, значний об'єм викидів здійснюється стаціонарними джерелами, зокрема, підприємствами хімічної, нафтопереробної, енергетичної промисловості.

Незважаючи на зниження викидів шкідливих речовин в атмосферу від промислових підприємств, екологічна обстановка в багатьох районах міста продовжує залишатися незадовільною, а концентрація деяких шкідливих речовин перевищує гранично-допустимі.

В межах своєї компетенції органи місцевого самоврядування повинні сприяти посиленню контролю за функціонуванням потенційно-небезпечних підприємств та організації заходів, спрямованих на зменшення шкідливих викидів у навколишнє природне середовище. Так, відповідно до рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 25.11.2008 р. № 1289 «Про посилення екологічного контролю на потенційно-небезпечних підприємствах м. Одеси», ряд потенційно-небезпечних підприємств м. Одеси зобов'язано створити автоматизовану систему контролю в межах санітарно-захисної зони підприємства щодо забруднюючих речовин, які утворюються внаслідок діяльності підприємства [13].

Однак, у зв'язку з невиконанням потенційно-небезпечними підприємствами міста Одеси протягом тривалого терміну рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 25.11.2008 р. № 1289, з метою збереження навколишнього природного середовища та дотримання прав і свобод людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також з метою попередження подальшого погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для здоров'я людей, виконавчим комітетом Одеської міської ради було прийнято рішення від 29.08.2012 р. № 352 «Про заходи щодо нормалізації стану атмосферного повітря на території м. Одеси». Відповідно до вказаного рішення взято до відома інформацію підприємств ДП «Одеський морський торговельний порт» (нафторайон), ВАТ «Ексімнафтопродукт», ЗАТ «Синтез Ойл», ВАТ «Одеснафтопродукт» і затверджено графік природоохоронних заходів, спрямованих на зниження викидів забруднюючих речовин в атмосферу [14].

Відповідно до рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 30.05.2013 р. № 218 «Про внесення змін до рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 29.08.2012 р. № 352 «Про заходи щодо нормалізації стану атмосферного повітря на території м. Одеси», підприємства, зазначені у Переліку потенційно небезпечних об'єктів в Одеській області, затвердженому комісією з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Одеської обласної державної адміністрації, до прийняття в експлуатацію автоматизованої системи контролю повинні забезпечити здійснення постійного моніторингу стану атмосферного повітря на підставах відповідного договору з муніципальної пересувною лабораторією [15].

Доводиться констатувати, що на сьогодні на території міста Одеси представлено інноваційний проект «Автоматизована система екологічного моніторингу «Лукойл Одеський нафтопереробний завод» та введено в дію автоматизовану систему моніторингу атмосферного повітря. Проблеми у створенні іншими підприємствами автоматизованої системи моніторингу атмосферного повітря обумовлені відсутністю фінансування та високою вартістю реалізації цього заходу.

Пересувною муніципальною лабораторією комунального підприємства «Центр екологічних проблем та ініціатив» Одеської міської ради здійснюється постійний моніторинг атмосферного повітря у затверджених точках контролю, які знаходяться на перетині транспортних магістралей міста, на межах санітарно-захисних зон потенційно-небезпечних об'єктів міста Одеси, в прибережній зоні, а також у парках та скверах. Щоквартально, інформація про результати проведення моніторингу повітряного басейну міста Одеси розміщується на офіційному сайті міста. Цим самим

забезпечується реалізація права на доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища.

Вартим уваги є положення ст. 10 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», відповідно до якої підприємства, установи, організації та громадяни-суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та діяльність яких пов'язана з впливом фізичних та біологічних факторів на його стан, зобов'язані: забезпечувати здійснення інструментально-лабораторних вимірювань параметрів викидів забруднюючих речовин стаціонарних і пересувних джерел та ефективності роботи газоочисних установок; використовувати метрологічно атестовані методики виконання вимірювань і повірені засоби вимірювальної техніки для визначення параметрів газопилового потоку і концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі та викидах стаціонарних і пересувних джерел; здійснювати контроль за проектуванням, будівництвом і експлуатацією споруд, устаткування та апаратури для очищення газопилового потоку від забруднюючих речовин і зниження впливу фізичних та біологічних факторів, оснащення їх засобами вимірювальної техніки, необхідними для постійного контролю за ефективністю очищення, дотриманням нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів та інших вимог законодавства в галузі охорони атмосферного повітря.

З метою забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливого середовища життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище здійснюється регулювання викидів найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Так, до Переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995р. № 554, віднесено також автозаправні станції (Пункт 4 доповнено абзацом згідно з постановою КМ від 14.02.2001 № 142).

Відповідно до рішення Одеської міської ради від 29.09.06 № 323-V «Про затвердження Концепції охорони атмосферного повітря у місті Одесі на період до 2010 року (зі змінами)», серед основних джерел викидів – автозаправні станції: ПП «Лукойл-Україна»; ПП «Контроллінг»; ТОВ «Мавекс Плюс»; ТОВ «ОНП – Барвінок»; ВАТ «Одеснафто-продукт»; ТОВ «Ікс Ойл»; ТОВ «АЗС–Сервіс»; ТОВ «Катрал»; ПП «Укр-Петроль»; ТОВ «Веста-сервіс»; ТОВ «Век». Так, бензин випаровується в результаті природних і технологічних втрат в процесі його зберігання та відпуску споживачам [12].

Для поліпшення екологічного стану необхідним є впровадження на АЗС систем відсосу газів від місць заправки паливних баків автомобілів і резервуарів зберігання палива, вимірювання і ведення постійного документального обліку викидів, зобов'язання платити збори за забруднення навколишнього природного середовища. Для всіх об'єктів, що впливають на стан атмосферного повітря міста, встановлені санітарно-захисні зони, на межі яких рівень забруднень є безпечним для здоров'я людини.

Для посилення контролю за викидами забруднюючих речовин в атмосферу потрібно зобов'язати підприємства, які здійснюють викиди, обладнати джерела забруднюючих викидів пристроями автоматичного безперервного контролю за об'ємами і складом викидів; забезпечити ведення постійного документального обліку кількісного й якісного складу цих викидів. Позитивна тенденція до зростання обсягів промислового виробництва

вимагає вносити корективи в екологічну стратегію міської ради.

Для посилення контролю за викидами забруднюючих речовин в атмосферу потрібно зобов'язати підприємства, які здійснюють викиди, обладнати джерела забруднюючих викидів пристроями автоматичного безперервного контролю за об'ємами і складом викидів; забезпечити ведення постійного документального обліку кількісного й якісного складу цих викидів. Позитивна тенденція до зростання обсягів промислового виробництва вимагає вносити корективи в екологічну стратегію на місцевому рівні.

Організаційно-правові заходи включають формування нового еколого-правового світогляду, удосконалення екологічного законодавства і нормативно-правової бази запобігання екологічній небезпеці. Вони спрямовані на втілення екологічного менеджменту на підприємствах, оптимізацію системи моніторингу стану атмосферного повітря, удосконалення державного, адміністративного і громадського контролю за охороною довкілля та раціональне природокористування. Однією з важливих задач щодо покращення якості атмосферного повітря є вдосконалення системи моніторингу (оптимізація мережі спостережень, збільшення кола домішок, які вимірюються на цих постах). Крім того, необхідним є поліпшення системи державного контролю за нормативами викидів та їх регулювання [12].

Так, згідно зі ст. 27 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється органами місцевого самоврядування з метою забезпечення дотримання вимог законодавства про охорону атмосферного повітря.

Відповідно до Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 09.03.2006 р. № 108 [11], документи, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, виконуються з урахуванням вимог Державних санітарних правил охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними і біологічними речовинами), затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.07.97 р. № 201 (далі – ДСП-201-97) [10], та Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.96 р. № 173 (далі – ДСП-173-96) [9].

Відповідно до п. 2.10 ДСП-173-96, оцінка впливу викидів забруднюючих речовин на стан забруднення атмосферного повітря здійснюється за даними результатів розрахунків розсіювання забруднюючих речовин в атмосферному повітрі та даними, що одержані при проведенні інструментальних методів досліджень акредитованими лабораторіями в установленому законодавством порядку на межі санітарно-захисної зони.

Беручи до уваги викладене, окреслені проблеми особливо потребують негайного вирішення. Очевидно в цьому сенсі є необхідність комплексного аналізу закономірностей локалізації та концентрації викидів забруднюючих речовин. Крім того, необхідною є робота щодо чіткого визначення екологічних показників оцінки стану навколишнього середовища, удосконалення нормативно-правової бази державної системи екологічного моніторингу, а також всебічного сприяння розвитку регіональних систем екологічного моніторингу та їх інтеграції до державної системи екологічного моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-Х. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
4. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>
5. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3353-12>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16.10.2012 р. № 5456-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>
7. Директива Парламенту та Ради Європи 94/12/ЄС яка стосується заходів, що уживаються для запобігання забрудненню повітря вихлопами автотранспортних засобів, та яка вносить зміни до Директиви 70/220/ЄЕС: Міжнародний документ від 23.03.1994 № 94/12/ЄС. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_436
8. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 р. № 554. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/554-95-%D0%BF>
9. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.96 р. № 173. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96>
10. Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами), затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 9.07.1997 р. № 201. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=803>
11. Інструкція про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 09.03.2006 р. № 108. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0341-06>
12. Про затвердження Концепції охорони атмосферного повітря у місті Одесі на період до 2010 року: рішення Одеської міської ради від 29.09.06 р. № 323-V. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/council/3872/>
13. Про посилення екологічного контролю на потенційно-небезпечних підприємствах м. Одеси: рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 25.11.2008 р. № 1289. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/committee/18107/>
14. Про заходи щодо нормалізації стану атмосферного повітря на території м. Одеси: рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 29.08.2012 р. № 352. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/committee/43689/>
15. Про внесення змін до рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 29.08.2012 р. № 352 «Про заходи щодо нормалізації стану атмосферного повітря на території м. Одеси»: рішення виконавчого комітету Одеської міської ради від 30.05.2013р. № 218. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.odessa.ua/ru/acts/committee/50953>
16. Баришнікова О.Є. Статистичне вивчення забруднення атмосферного повітря України антропогенними джерелами / О.Є. Баришнікова. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2009_1/Pages%20from%2087-96.pdf